

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

JAPONSKO

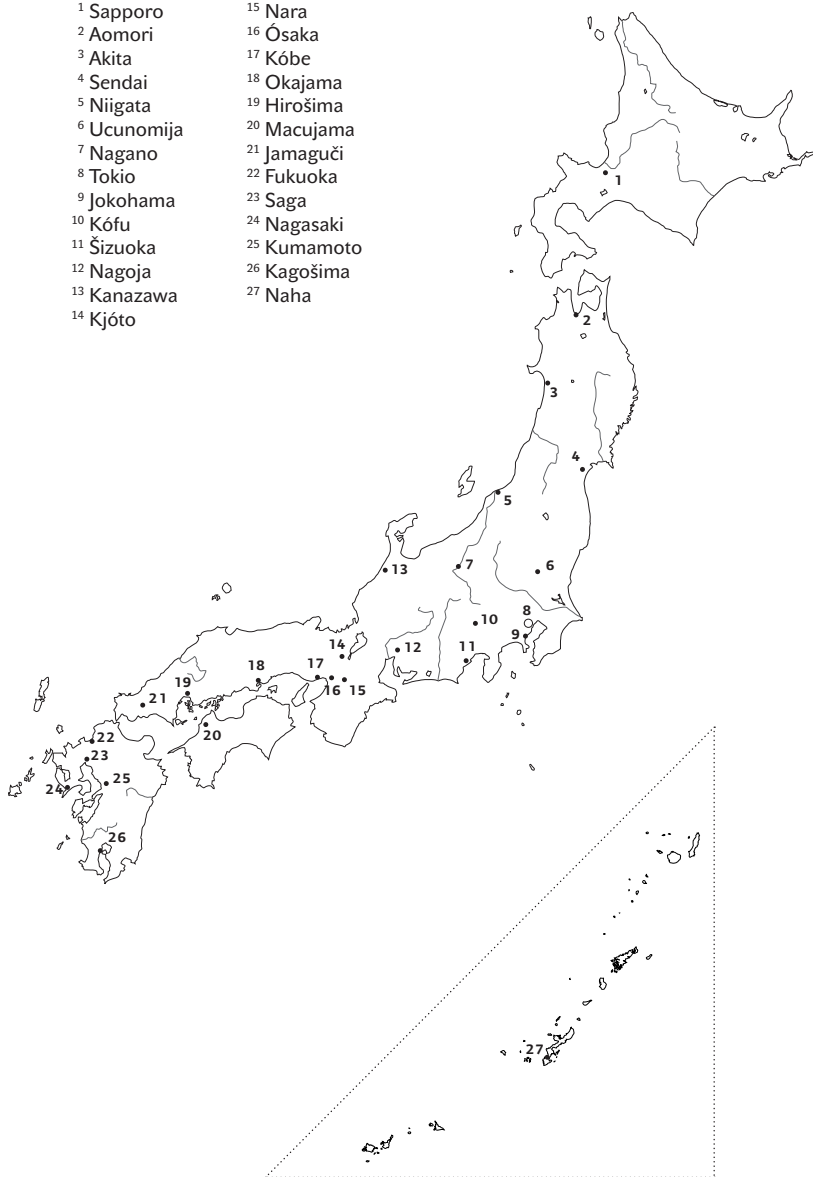

David Labus

1 Sapporo	15 Nara
2 Aomori	16 Ōsaka
3 Akita	17 Kóbe
4 Sendai	18 Okajama
5 Niigata	19 Hirošima
6 Uconomija	20 Macujama
7 Nagano	21 Jamaguči
8 Tokio	22 Fukuoka
9 Jokohama	23 Saga
10 Kófu	24 Nagasaki
11 Šizuoka	25 Kumamoto
12 Nagoja	26 Kagošima
13 Kanazawa	27 Naha
14 Kjóto	

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Japonsko

DAVID LABUS

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2009

Kniha vychází s laskavým přispěním
nadace The Japan Foundation.

JAPANFOUNDATION

© David Labus, 2009

© Libri, 2009

ISBN 978-80-7277-426-5

Obsah

Úvodní historická skica	9
Poznámka k transkripci	13
První státní útvary	14
Nejstarší kultury Džómon a Jajoi	14
Státy Jamatai a Jamato	15
Mohyly	16
Styky s kontinentem	16
Raný centralizovaný stát	18
Rody udži	18
Příchod buddhismu	18
Princ Šótoku	19
Reformy Taika	20
Kultura období Nara	21
Adaptace čínského modelu	22
Vrcholné období klasické kultury	24
Císař Kanmu	24
Růst Fudžiwarů	24
Vláda excísařů	25
Kultura období Heian	26
Nástup vojenské vrstvy	28
Vojenské rody v provinciích	28
Boje rodů Taira a Minamoto	29
Kamakurský šógunát	30
Rod Hódžó	31
Amidovský buddhismus a zen	32
Vrcholný středověk	33
Pokus o restauraci císařské moci	33
Princip mocenské stability	35
Období válčících knížectví	36
Společenské změny	37
Zahraniční styky	38
Středověká kultura	39
Nová konsolidace vojenské vrstvy	41
Sjednocení Japonska	41
Invaze do Koreje	43

Křesťanské století	43
Tokugawa Iejasu	44
Mechanismy mocenské rovnováhy	45
Tokugawská společnost na vzestupu	48
Společenská hierarchie	48
Hospodářský rozkvět a rozvoj obchodu	49
Šógun Cunaioši	51
Období Genroku – kulturní vrchol	53
Pozdní tokugawská společnost	55
Šógun Jošimune a reformy Kjóhó	55
Tanumova doba	57
Reformy Kansei	58
Krise a reformy doby Tempó	60
Společnost a myšlení	61
Restaurace Meidži	63
Otevření Japonska	63
Vyzrávání domácí krize	65
Svržení Tokugawů	66
První kroky nové vlády	67
Počátky moderního státu	69
Počáteční reformy	69
Hledání politického kursu a formy	74
Budování průmyslu	76
Imperiální Japonsko	79
Ústava	79
Politické strany	83
Imperiální diplomacie	84
Společnost Meidži	90
Hnutí za civilizaci a osvětu	90
Tisk	91
Konzervativní reakce	92
Náboženství a ideologie	93
Život v době Meidži	94
Kultura Meidži	95
Liberální 20. léta	98
Japonsko a 1. světová válka	98
Systém Versailles-Washington	100
Společnost Taišó	103

Armádní totalita 30. let	107
Vzestup armády	107
Mandžuský incident	108
Nastolení disciplíny v armádě	109
Fenomén Konoe	110
Japonský „fašismus“	110
Válečné požáry	112
Předválečné diplomatické manévrování	112
Válka s Čínou	112
Vyhrocení vztahů s USA	113
Útok na Pearl Harbor	114
Obrat ve válce	115
Okupace	118
Východiska okupace	118
Okupační reformy	118
Tokijský soud	121
Japonská reakce	122
Opačný kurs	124
Politická obnova	125
Období vysokého růstu	127
Japonsko na počátku studené války	127
Konsolidace politické scény	129
„Systém 55“	130
Hospodářský zázrak	131
Sociální transformace	134
Kultura 50. a 60. let	138
Diskriminace	139
Japonsko 70. a 80. let	140
Domácí scéna	140
Vztahy s USA	141
Vztahy s asijskými zeměmi	142
Ropné krize	142
Období stabilního růstu	143
Společnost v době přebytku	145
Jedinec versus společnost	145
Nový patriotismus	146
Politický konzervatismus	147
Kultura	147

Japonsko současnosti	149
Nová globální role	149
Ekonomika	150
Politika	151
Císaři v moderních dějinách	154
Stručný přehled historických období	155
Česko-japonské vztahy	158
Informace pro návštěvníky Japonska	163
Jazyková první pomoc	164
Číslovky	164
Základní fráze	165
Doporučená literatura	166
Knihy o Japonsku v češtině	166
Výběr z překladů krásné literatury	167
Encyklopedické heslo	169
Užitečné adresy	179
Slovníček pojmů	180
Seznam zkratk	185

Úvodní historická skica

Japonsko se zdá být svou ostrovní polohou jasně oddělené od svých sousedů, jeho hranice jsou zřetelné a neposunutelné. Oceán po dlouhá staletí poskytoval ostrovní říši přirozenou a účinnou ochranu, ale zároveň nebránil kulturním stykům, pokud o ně ostrované usilovali. Bylo pro ně svým způsobem štěstím, že na sousedním kontinentě dominovala v zásadě nevybojná čínská civilizace, která své sousedy povětšinou obohacovala. Vypěstovali si tak vědomí či přesvědčení, že míra i způsoby komunikace s kontinentem závisí především na jejich vlastní vůli.

Dějiny japonské civilizace tak trochu připomínají život v ulitě. Obyvatelé ulity nemají kam expandovat, ale na druhou stranu jim jejich obydlí poskytuje bezpečí. Život v takto stísněných podmínkách vyžaduje především řád, mají-li obyvatelé pokud možno bez úhony přežít. S výjimkou období vrcholného středověku, kdy se ukázalo, že neexistuje silná ústřední moc schopná odolat odstředivým politickým tlakům, žila japonská společnost převážnou část své existence v řádu silně hierarchickém, a možná proto stabilním. A nelze se tedy divit, že dodnes je tato společnost poměrně citlivá na projevy autority – koneckonců jich ani moc nezažila. Nepoznala např. dominantní královskou středověkou moc, která si mohla dovolit nákladné války, zakládání měst, ale také tuhou nadvládu v oblasti ducha a práva. Namísto toho se až příliš často setkáváme s příklady jakéhosi mocenského štěpení na toho, kdo „panuje“, a toho, kdo skutečně „vládne“. Proto v našem výkladu vystupují často regenti, tj. osoby, které vládnou ze zákulisí.

V japonských dějinách si jen málokdo osvojoval právo na absolutní, univerzální vládu. Pokusili se o to např. starověcí císaři, když v 7. století vznikl skutečný císařský dvůr. Tento model univerzální vlády však trval zhruba pouhé jedno století, protože rozhodující části politické reprezentace nevyhovoval. Namísto toho starověká společnost zanechala své nejcennější dědictví v oblasti kulturní – nejvyšší šlechtici si sice dopřávali

různá politická klání, ale v prostředí, kde hlavními zbraněmi byly pomluva a machiavelistické pletichaření, více času zřejmě trávili skládáním básniček.

Zatímco v hlavním městě plynuly nekonečné slavnosti a obřady, na venkově – téměř nezasaženém kulturou elegantních kratochvilí – se začínala formovat moc na zcela nových základech. Postupně zde sílily místní rody, nucené jednat politicky i hospodářsky samostatně, protože se v zemi nenápadně, ale nezadržitelně prohluboval stav faktického bezvládní.

V průběhu 12. století se ukázalo, že dvořané nedokázali imperiální čínský model přetvořit v trvalé politické dědictví. Byli proto vystřídáni novou společenskou elitou – vojenskou šlechtou. Samurajové však k obživě potřebovali půdu, které byl nedostatek, a protože neměli kam expandovat, snažili se zpočátku celkem úspěšně o konsensuální model vlády, kde byly zastoupeny i jiné než jen nejmocnější vojenské rody. Díky takto vnitřně semknuté vládě dokázala země ustát největší invazní nebezpečí, které jí kdy hrozilo – odrazila obávané Mongoly.

Následující období vrcholného středověku jsme již zmínili jako dobu nebývalé destability. Ukázalo se, že konsensus má i své stinné stránky, když v polovině 14. století najednou neexistovala dostatečně silná panovnická moc, která by byla schopná udržet si kontrolu nad rychle rostoucím hospodářstvím. Z tohoto rozvoje proto nejvíc vytěžily místní rody, které se pochopitelně žádné ústřední autoritě podřizovat nechtěly. Navzdory politickému chaosu se však společnosti jako celku poměrně dařilo – rychle rostla města, padaly sociální bariéry, japonští obchodníci cestovali v nebývalé míře po celé východní Asii. Ale slibný vývoj, kdy se japonská kultura dokonce chystala obohatit o další zdroj – evropskou koloniální kulturu raného novověku, byl náhle a násilně přerušen vytvořením nové vojenské vlády, která usilovala o pevnou nadvládu nad celou zemí.

Japonská historie do té doby nezažila tak prudký obrat proti přirozenému vývoji. Mezi obyvatelstvem byly opět nastaveny překážky a „ploty“, veškeré styky se světem mimo ulitu byly zpřetrhány a nastal život v paradoxu: pevnou rukou sice vládla vojenská vláda (tokugawský šógunát) se svou kulturou konfuciánských ctností, ale v každodenním životě se čím dál

tím víc prosazoval jiný princip: obchod, a to nakonec i na venkově. Samurajové navíc k tomu zvládli svou historickou transformaci z elitních válečníků na ozbrojené byrokraty, a vládli tak současně mečem i „štetcem“. V předmoderní době se tak v tokugawském šógunátu symbolicky završila typicky domácí koexistence dvou vrstev: vojenská samurajská a civilní dvorská tradice. Pravda, dvorská tradice nebyla příliš dvorská svou formou, protože ta přece jen podléhá času, ale obsah – klasická vzdělanost – stále přetrvával.

Tokugawové však uzavřeli společnost do ulity v době, která tomuto způsobu civilizačního bytí příliš nepřála. Uvnitř dokázali udržovat nezbytný řád poměrně dlouho, ale na náhlý útok vnějšího nepřítele připraveni být nemohli, to pravidla ulity vylučovala.

Nastal další paradox, tentokrát zdánlivý: japonská společnost, zbavená náhle bezpečí své ulity (tradičních hodnot) a vržená do zmatků moderní doby, se ukázala nečekaně adaptabilní, mnohem adaptabilnější než sousední Korea nebo Čína, které měly zdánlivě logicky větší předpoklady vypořádat se s tlakem Západu, protože byly zvyklejší na mezikulturní stýkání a potýkání. Při bližším pohledu však vychází najevo, že japonská společnost úspěšně přežívala pouze do té doby, dokud se držela svých vnitřních pravidel soužití – jinými slovy dokud zůstala semknutá kolem jednoho společného cíle: vybudovat silný národní stát.

Jakmile tohoto cíle dosáhla, cosi podstatného se v jejím chování změnilo. S pomocí cizí, materiální západní kultury – poté, co se naučila budovat továrny, vnutit všem v říši politickou jednotu a racionální jednání – se vrhla na své sousedy a podmanila si je. Tak obrovské sousto však nedokázala strávit, neměla připravenou žádnou funkční koloniální strategii jako např. Britové a přestala se orientovat jak ve světě, tak sama v sobě. S nástupem 30. let 20. století se totiž ve společnosti rozhostil pocit zrady Západem i novými kapitalistickými hodnotami, např. osobním obohacováním. Jediné východisko našla v jednání na vlastní pěst. Skončilo to dvěma atomovými útoky, nejstrašnější úderem, jaký lidstvo dosud poznalo.

Poté, co vstala doslova z popela – jako onen bájný fénix, vstoupila do další kapitoly své existence. Plně se podřídila

pravidlům nového globálního bezulitního života s jeho přednostmi (prosperitou) i nedostatky (ztrátou identity). Mezitím dorůstají nové ulity, jejichž působení nelze v této chvíli odhadnout.

Poznámka k transkripci

V této publikaci používáme zásadně českou transkripci. Zachycuje velmi věrně japonskou výslovnost, proto je přesná, a přitom pohodlná, protože čtenář čte přirozeně s výslovností souhlásek, na kterou je zvyklý. Připomeňme, že existuje i transkripce anglická, s níž se lze často setkat v české literatuře o Japonsku a kterou překladatelé přebírají z anglických předloh. Ale až na výjimky, jimiž jsou osobní nebo někdy i místní jména či názvy uměleckých děl apod., neexistuje důvod vnášet ji do českého prostředí.

Transkripce ovšem, jak název napovídá, zachycuje primárně přepis, nikoli výslovnost, proto existují drobné odchylky. Píšeme např. „Kanmu“, i když vyslovujeme „Kammu“. Vyslovujeme spíše „dzaibacu“, nikoli pouze „zaibacu“. Ono „d“ zní ovšem velmi slabě.

První státní útvary

Nejstarší kultury Džómon a Jajoi

Japonské souostroví, východní výspa asijského kontinentu, bylo od nepaměti konečnou stanicí více či méně silných migračních vln, které přicházely jak z Polynésie či z lůna Číny, tak ze stepí a tunder severovýchodní Asie.

Lidé obývající japonské souostroví po sobě zanechali jedny z nejstarších památek hmotné kultury, které kdy byly objeveny. Kulturně se však vyvíjeli velmi pozvolna a rozhodující civilizační impulsy k nim pravidelně přicházely ze sousedního kontinentu. První kultura, označovaná někdy za mezolitickou, jindy za neolitickou, se na japonských ostrovech objevila před více než 10 000 lety a zanechala po sobě zejména keramiku s typickými otisky šňůr. Od nich také pochází název této kultury *Džómon* (tj. kultura provazcového vzoru). Poměrně bohaté a různorodé ornamenty užitných nádob prozrazují jak vyvinutý smysl pro dekor, tak rozličné způsoby jejich užívání.

Přesto trvalo mnoho tisíc let, než ostrované přidali ke sběru, lovu a rybolovu nový způsob obživy – zemědělství. Poslední nálezy naznačují, že klimatické změny někdy v průběhu 3. tisíciletí před n. l. přivedly obyvatele v nejvyvinutějších oblastech k primitivním pokusům pěstovat některé obiloviny. Zhruba ve stejné době je příchozí z Korejského poloostrova začali pravděpodobně seznamovat s rýží, ovšem tyto počátky zemědělství zůstávají velmi nejasné. O cílevědomém pěstování rýže proto mluvíme někdy zhruba od první poloviny 1. tisíciletí před n. l., kdy je z archeologických nálezů nepochybné, že se v geograficky nejpříhodnějších oblastech severního Kjúšú rýže místy pěstovala dokonce na zavlažovaných políčkách.

První zemědělská kultura dostala název *Jajoi* podle místa prvního nálezu nového typu keramiky (v Tokiu), která sice zůstávala za předchozím typem *Džómon* co do zdobnosti, ale značně ji předčila řemeslnou zručností. V kultuře *Jajoi* se již používal hrnčířský kruh a vyšší teplota výpalu a i rozsah pou-

žití byl širší. V příbřežních oblastech se šířilo používání kovů (bronzu a záhy i železa), což následně umožnilo zlepšení zemědělských technik a zřejmě i bohatší duchovní život.

Změny ve způsobu obživy urychlily sociální vývoj. K podstatnějším společenským změnám zatím nedocházelo, ale sklizeň úrody vyžadovala budovat kromě sýpek se zvýšenou podlahou také palisády a další obranné prvky okolo sídlišť. O počínající společenské stratifikaci svědčí nejen hrobový inventář, v němž se objevují rituální kovové předměty, ale zejména prokazatelný růst velikosti sídlišť a nálezy luxusních předmětů, pocházejících z obchodu se souostrovím Rjúkjú.

Státy Jamatai a Jamato

O společenském vývoji na počátku našeho letopočtu jsme informováni výhradně z nálezů materiální kultury, tudíž dosti chudě. Poslední roky 3. století však vrhají na život jajoiské populace nečekaně jasné světlo. V čínské *Kronice Wej* z roku 295 je zařazen oddíl nazvaný *Lidé země Wa*, jenž poměrně podrobně popisuje klima, zvyky, tresty, hospodářské činnosti a způsoby společenské organizace jako výběr daní, pořádání trhů pod dohledem úředníků apod. Čínský kronikář se dokonce zmiňuje i o malých státech, které mezi sebou bojovaly.

Toto první historické svědectví naznačuje mnohem pokročilejší stupeň společenské organizovanosti než mlhavý obraz, který nám poskytují archeologické nálezy. Náhle se tak dozvídáme o existenci desítek kmenových států, mezi nimiž dominoval útvar s názvem Jamatai v čele s kněžkou-panovnicí Himiko (též Pimiko), která dokonce roku 238 k wejskému dvoru vyslala poselstvo. Za tento projev vazalské loajality jí byl udělen titul královna Wa spřátelená s Wej, přičemž pojem Wa je nejstarším doloženým označením Japonska jako takového.

O státu Jamatai však nemáme žádné bližší spolehlivé údaje. Podle nejednoznačného popisu ve wejské kronice se rozkládal buď na severu ostrova Kjúšú, nebo v oblasti Kinai okolo dnešní Ósaky. Tato oblast se stala budoucím centrem sjednocovacího procesu, z něhož vzešel pozdější stát Jamato, jehož existence nejpozději od počátku 5. století je již nesporná.

Etymologie pojmu Jamato není zcela jasná, původně se jednalo o místní jméno kraje v oblasti Kinai. V diplomatických dokumentech z 5. století Číňané pro ostrovní stát stále používali nelichotivé označení Wa s významem trpaslík. Japonští panovníci, jejichž ambice rychle rostly, cítili pochopitelnou potřebu zvýšit prestiž své země, a proto v průběhu 5. století nahradili znak pro trpaslíka znakem s významem harmonie, jenž se četl stejně: wa. Zároveň před něj předsunuli znak s významem velký a tuto novou složeninu začali číst Jamao. Zjednodušeně řečeno tedy pro již existující název ve vlastní řeči zvolili znaky s dostatečně důstojným významem a takto prezentovali svou zemi vůči svým sousedům.

Je pozoruhodné, že tento pojem přímo neoznačoval vládnoucí rod, jenž nepoužíval žádné vlastní rodové jméno. Jeho jednotliví příslušníci pochopitelně měli osobní jména, ale pro rod jako takový, mimochodem značně rozvětvený, se jméno neujalo, i když se v literatuře lze někdy setkat s označením dynastie Jamato či dvůr Jamato.

Mohyly

Těžiště procesu formování japonské státnosti se nacházelo na severním pobřeží mělkého Vnitřního moře, kde rodová společenství mohla využívat nejdostupnější a nejrozsáhlejší ekonomickou základnu a přírodní zdroje. Jejich mocenský růst lze do určité míry sledovat podle nejpozoruhodnějších památek, které po sobě raní vládci zanechali, a to mohutných, někdy i více než 400 metrů dlouhých mohyl. První z nich se objevily již na konci 3. století, vývoj jejich tvaru, velikosti a místa výskytu pak umožňuje archeologům sestavovat různé domněnky o detailech procesu mocenské integrace.

Styky s kontinentem

Této integraci bezpochyby napomáhaly úzké styky s kulturně mnohem pokročilejším Korejským poloostrovem, na jehož řemeslnících, vzdělancích, výrobních postupech a surovinách rodící se stát zřejmě silně závisel. Vládci státu Jamato dokonce měli na Korejském poloostrově územní ambice, ovšem en-

klávy jejich vlivu (Kaja, Mimana) neměly dlouhého trvání. Vesměs neúspěšné zahraniční výpravy však pro domácí vývoj znamenaly cenné, až převratné zkušenosti – např. nový způsob boje z koňského sedla – a zásadně zpřehlednily ostrovní mocenské poměry.

Kromě válečného umění si z Koreje do Japonska našel cestu ještě jeden, a to mnohem mocnější nástroj vlády – čínské znakové písmo. Podle nejstarších japonských legend (kronika *Nihon šoki*) je přinesl korejský učenec Wani ze státu Päkče někdy na konci 3. století, což posunulo rozvoj japonské civilizace na kvalitativně úplně novou úroveň.

Raný centralizovaný stát

Rody udži

O vnitřních mocenských poměrech státu Jamato nejsme sice podrobně informováni, ale s vysokou pravděpodobností se jednalo o spíše volnější svazek rodů udži, v jehož centru se postupně upevňovala moc pozdějšího panovnického rodu. Nevíme přesně, jak tato integrace probíhala, ale zahrnovala zřejmě vojenské podmaňování, adopce a navazování příbuzenských vztahů mezi rody i dobrovolné uchylování se pod ochranu silnějšího.

Začleňování do jednotného mocenského systému probíhalo i na ideologické úrovni. V čele jednotlivých rodů udži stáli náčelníci, plnící dvojroli vojevůdce a kněze. Klíčový prvek rodové identity, soudržnosti a statutu představovala rodová božstva, zprvu uctívaná v sídle náčelníka, později v rodové svatyni. Vztah jednotlivých rodových božstev k božstvu panovnického rodu, uctívajícímu Bohyni slunce Amaterasu Ómikami, pak odrážel postavení dotyčného rodu ve vznikající ústřední rodové hierarchii.

Mezi nejrozšířenější výrazy starověké japonské spirituality patřil kult slunce (*šintó*), takže představoval dostatečně univerzální náboženský rámec. Současně proklamování svého původu od bohyně (životodárného) slunce výrazně posilovalo autoritu panovnického rodu. V Japonsku se však nikdy nevyvinula nějaká jednotící duchovní tradice srovnatelná s křesťanstvím nebo islámem. Proces politizace kultu dosáhl svého vrcholu v 8. století, kdy byl přijat mýtus o založení říše legendárním císařem Džimmu roku 660 př. n. l., který se dochoval v dějepisných kronikách *Kodžiki* (Záznamy o starých věcech) z roku 712 a v již zmíněné *Nihon šoki* (Japonské záznamy) z roku 720.

Příchod buddhismu

I samotný název kultu – *šintó* neboli cesta božstev – vznikl až z potřeby odlišit jej od nově přichozího proudu, buddhismu,

kteřý do Japonska pronikl pravděpodobně roku 538 opět z Koreje a jehož existence měla od počátku silný politický podtón. Jeho přijetí samozřejmě znamenalo ohrožení statutu těch rodů, které dvoru již poskytovaly rituální služby, ale zároveň výhodu pro jiné, které pochopily, že buddhismus by pro ně mohl znamenat přínos.

Po prvotním kladném přijetí císařem Kimmeiem se buddhismus musel spokojit s rolí rodového božstva rodu Soga, protože ostatní rody si prosadily názor, že všechny neblahé přírodní úkazy (o něž v Japonsku není nouze) jsou projevem zloby domácích božstev. Původně zdánlivě ideologické spory ovšem nakonec přerostly do politické roviny. Rod Soga dokázal výrazně posílit svoji hospodářskou základnu, stal se patronem korejských řemeslníků a učenců a nakonec otevřeně dominoval na politické scéně, když roku 587 vyvrátil rod Mononobe.

Nutno přiznat, že Sogové měli svoji mocenskou partii promyšleně rozehranou. Jakožto správci císařského pokladu dokázali nejlépe těžit z ekonomického rozvoje, který Japonsko v 6. století zažívalo. Obratnou sňatkovou politikou (provádáním dcer) navazovali úzké pokrevní svazky s panovnickým rodem a koneckonců jim nahrávaly i politicky nejisté poměry na Korejském poloostrově. Odsud k jamatskému dvoru odcházelo množství vzdělců a buddhistických mnichů a Sogové jejich působení uměli nejlépe využít.

Princ Šótoku

Sogové svým vlivem prakticky zastínili moc panovnického rodu, avšak na jeho pozici se nikdy neodvážili zaútočit. Vůdce Sogů Umako dával jednoznačně přednost spolupráci s císařovnou Suiko (vládla 592–628), a zejména se vzdělaným princem Šótoku (vlastním jménem Umajado, žil 574–622). Byl to právě Šótoku, komu je přičítána největší zásluha na řadě opatření s cílem posílit autoritu i státnickou úroveň dvora. Roku 604 zavedl čínský kalendář jakožto základní atribut „civilizace“ a zároveň vydal vůbec první státopisný dokument v japonských dějinách, tzv. *Ústavu o sedmnácti článcích*, obsahující základní politické koncepce jako např. myšlenku absolutní